

Genèse 1 à 3

La création du monde
et de l'Homme
dans l'art du Moyen Âge

NB : Le sujet est immense et ce diaporama est loin de faire le tour de toutes les formes d'art importantes au Moyen Âge. Les images ont été choisies de manière à constituer une toute petite base de données à exploiter, sans aucune recherche d'exhaustivité.

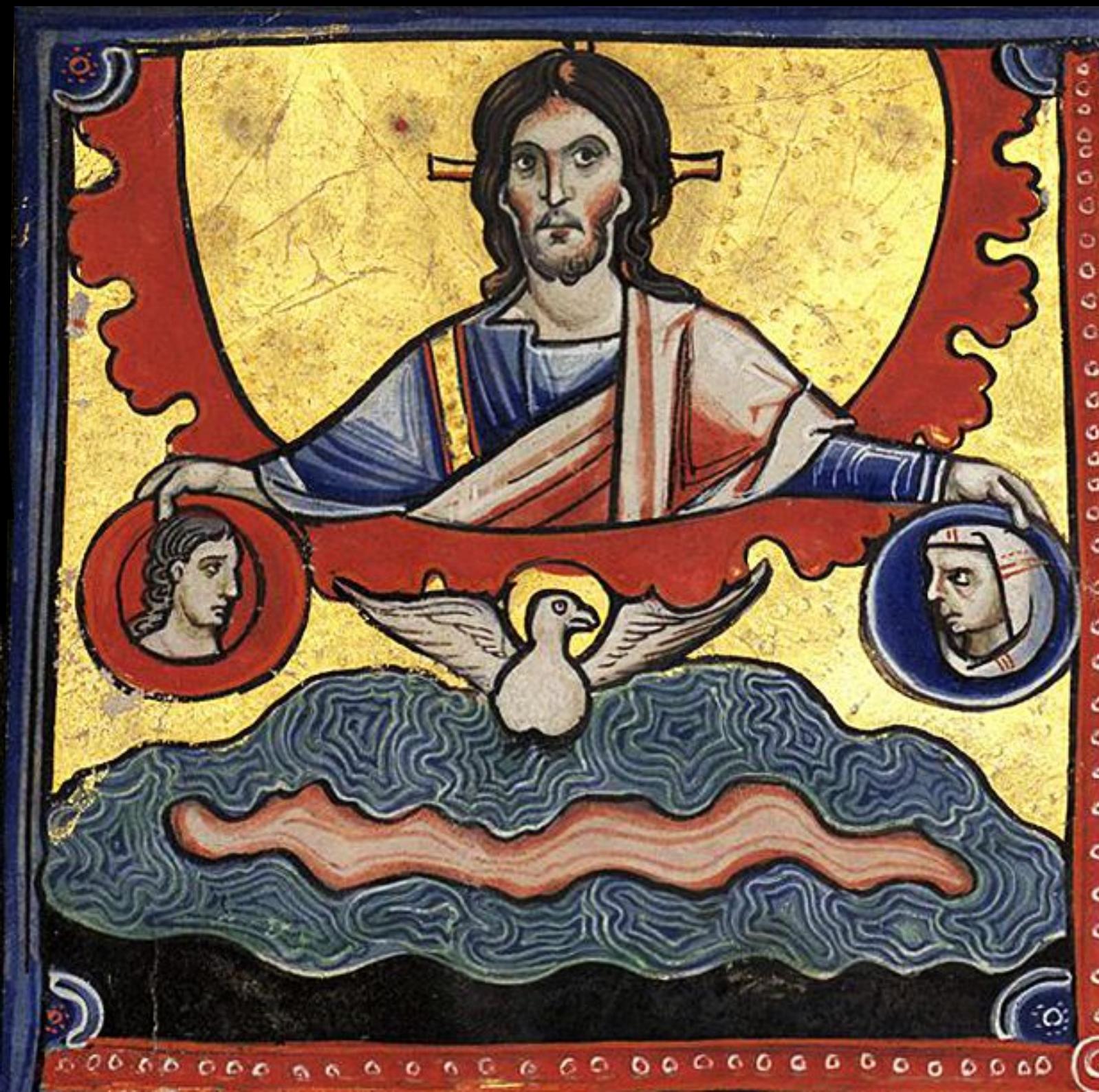
Tapis de la création – Fin XIe siècle – Trésor de la cathédrale de Gérone

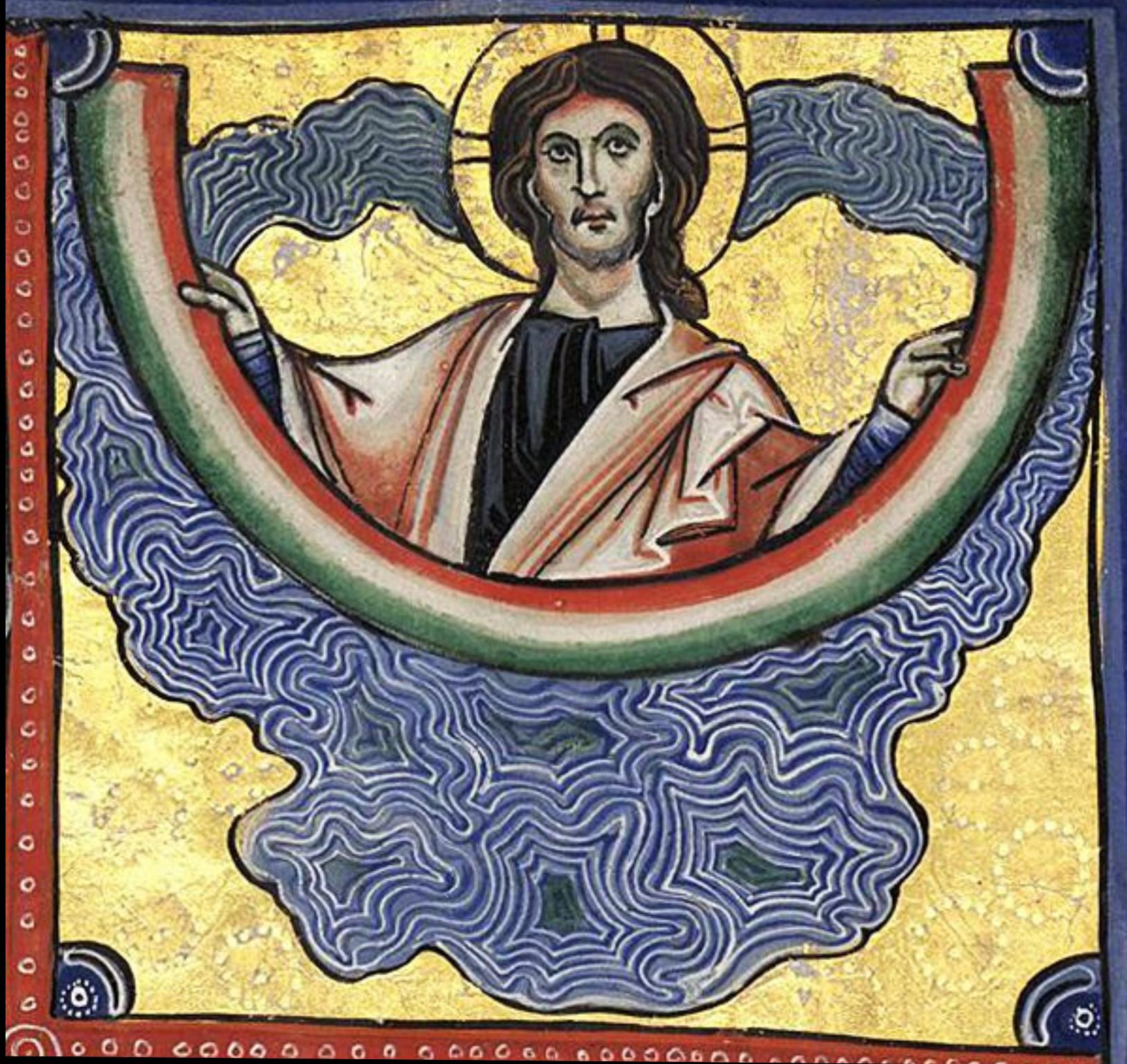

IN PRINCIPIO
 creauit d^s celum et terram; Tertia autem erat manus
 et uacua. Itenebre erant sup facie abysm^s. Et s^ps di-
 serebatur sup aquas; dixit d^s; fiat lux; Et facta est
 lux; Et uidit deus lucem quod erat bona. et diuinitus luce
 a tenebris. appellauitq; lucem diem. itenebras noctem;
 factumq; est uesper et mane. dies unius; **11**
Oixit quoque d^s; fiat firmamentum in medio
 aquarum. et diuidat aquas ab aquis; et
 fecit d^s firmamentum. diuisitq; aquas que erant sub
 firmamento. ab his que erant sup firmamentum; Et
 factum est ita; Uocauitq; d^s firmamentum celum. et fac-
 tum est uesper et mane dies secundus; **111**.
Dixit uero deus; Congregentur aquae que sub
 celo sunt in locum unum. et appareat arida;
 factumq; est ita; Et uocauit d^s aridam
 terram. congregationesq; aquarum appellauit
 maria; Et uidit d^s quod erat bonum. et ait; Ger-
 net terra herbam uirginem et faciente sem. lignum
 pomiferum faciens fructum iuxta genus suum. cui
 sem in semet ipso sit sup terram; Et factum est ita; Et
 prauit terra herbam uirginem et afferente sem iuxta
 genus suum. lignumq; faciens fructum. et habens unum
 quod seminem secundum speciem suam; Et uidit d^s quod
 erat bonum. factumq; est uesper et mane dies tertius; **1111**
Ix autem d^s; sicut luminaria in firmamen-
 to celi. ut diuidant die ac noctem;
 et sunt in signa. et tempora. et dies. et annos.
 Luceant in firmamento celi. et illuminent terram;
 Et factum est ita; fecitq; d^s duo magna luminaria.
 lumina maius ut per et die. et lumina minora ut per
 et nocte. et stellas. et posuit eas d^s in firmamento
 celi. ut luceant sup terram. et per et die ac nocte. et
 diuidenter lucent ac tenebras; Et uidit d^s quod erat
 bonum. factum est uesper et mane dies quartus; **v**
Ixit etiam d^s; Producant aquae reptile
 animam uiuentem. et uolantile sup terram. sub
 firmamento celi. Creauitq; d^s et cetera grandia.
 hominem animam uiuentem atque mortibilem. quia perdire
 rint aquae inspecies suas. et hominem uolantile secundum gen-
 esum; Et uidit d^s quod erat bonum. benedixitq; et di-
 cens; Crescite et multiplicamini. et replete aquas
 maris. auesq; multiplicentur sup terram; Et factum
 est uesper et mane. dies quintus; **vi**.

Bible de Souvigny
 Enluminure
 Bibliothèque de Moulins
 Ms 1, fol. 4v
 1180-1200

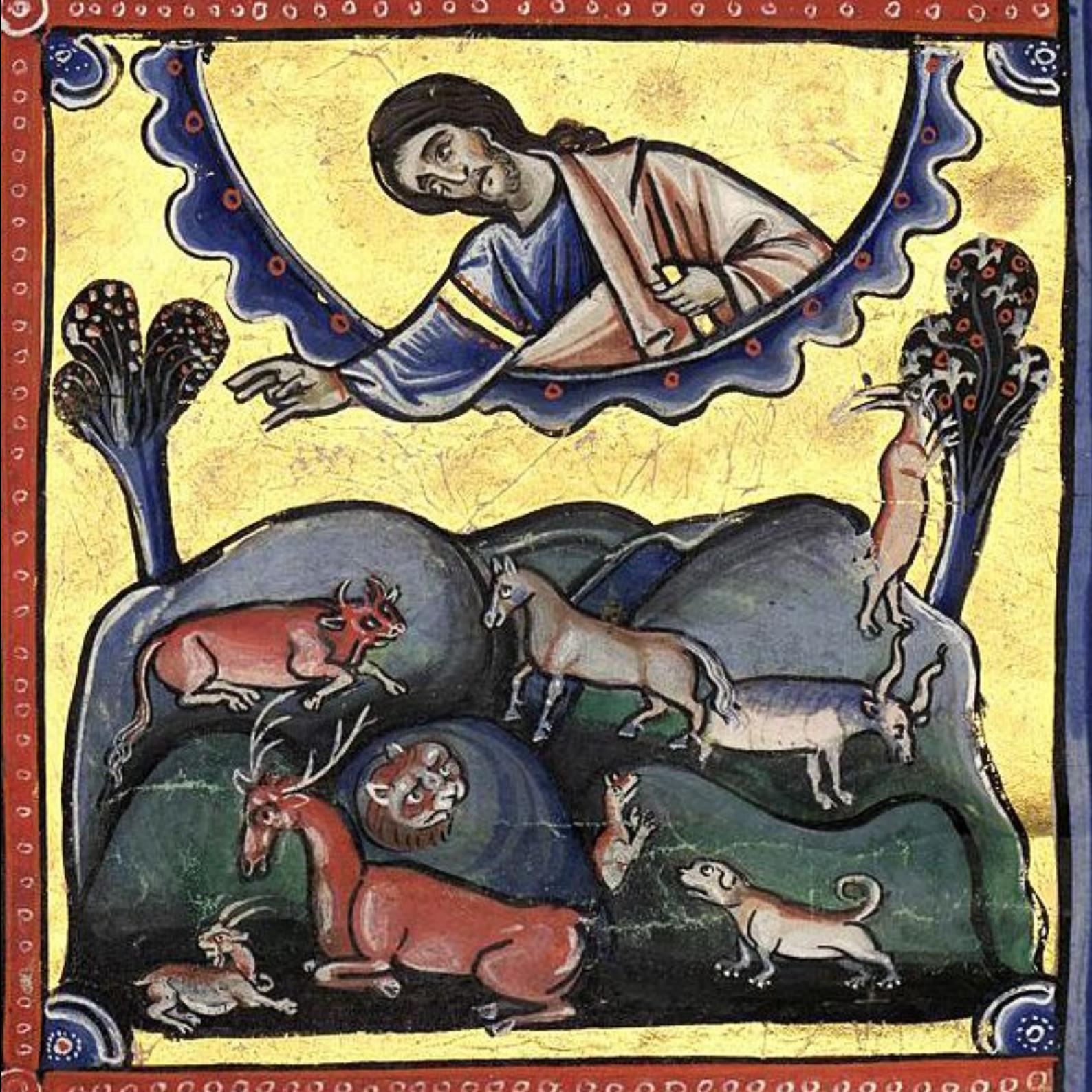

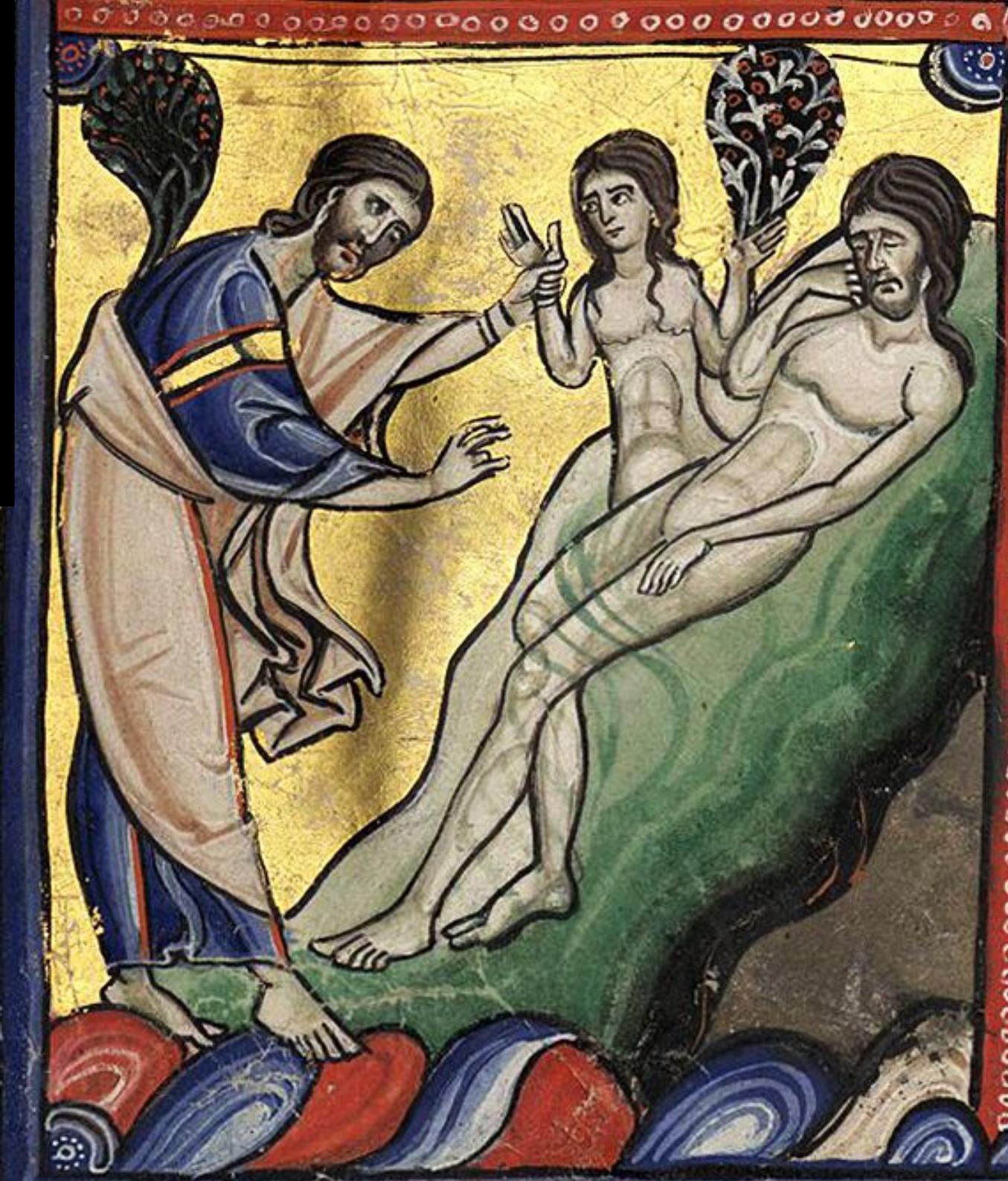

Mosaïques de la coupole du narthex – Basilique Saint-Marc, Venise – 1200-1220

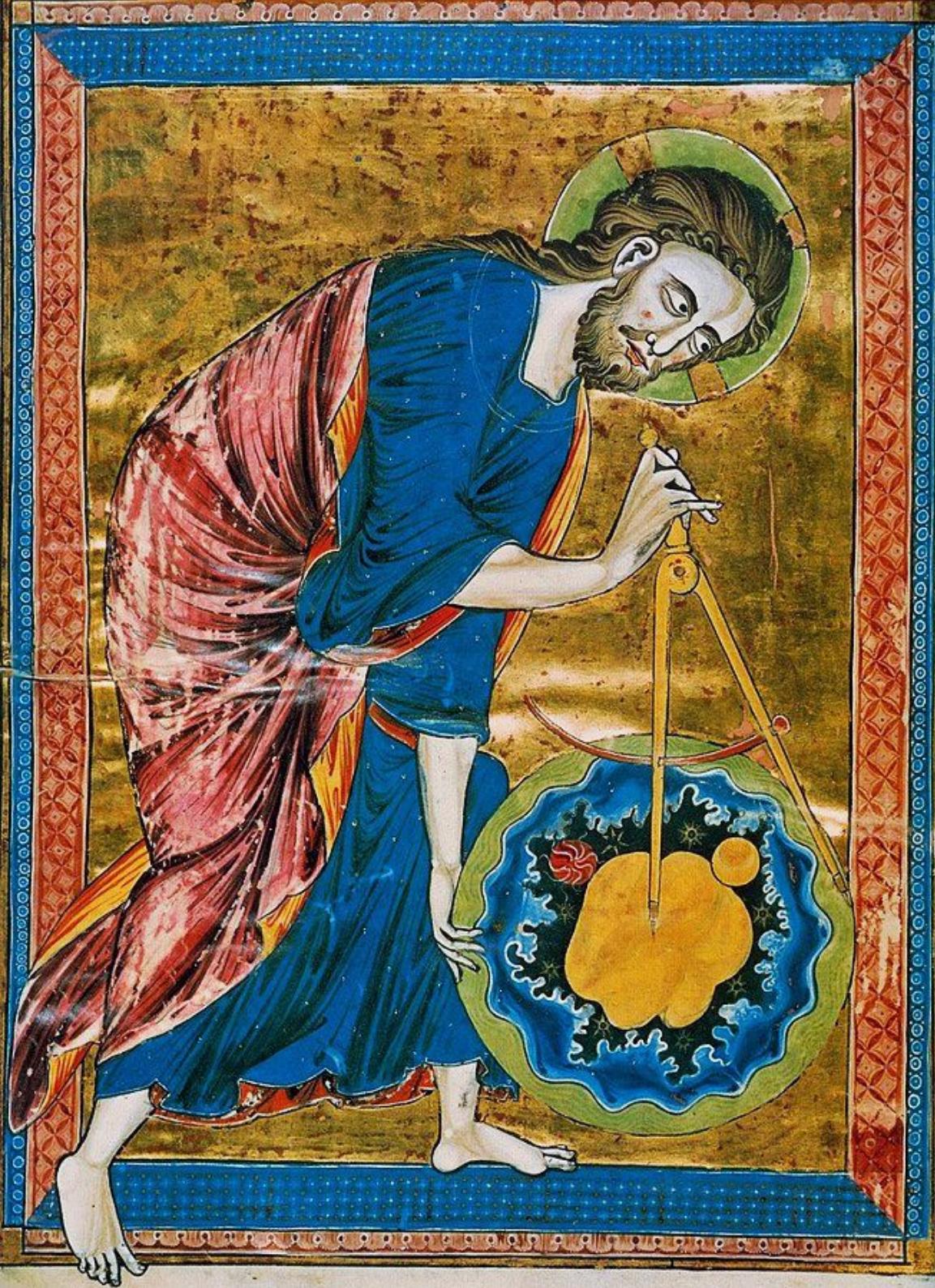
VRAIAS LVCEDIE: ET ENEBRAS NOCE ET HATH

IADS PENCATA ET REPTILE ATE VIVET ET VOLATIES VI

V. FIĀ I LVMINARIĀ F IRM E O C E L I D IX

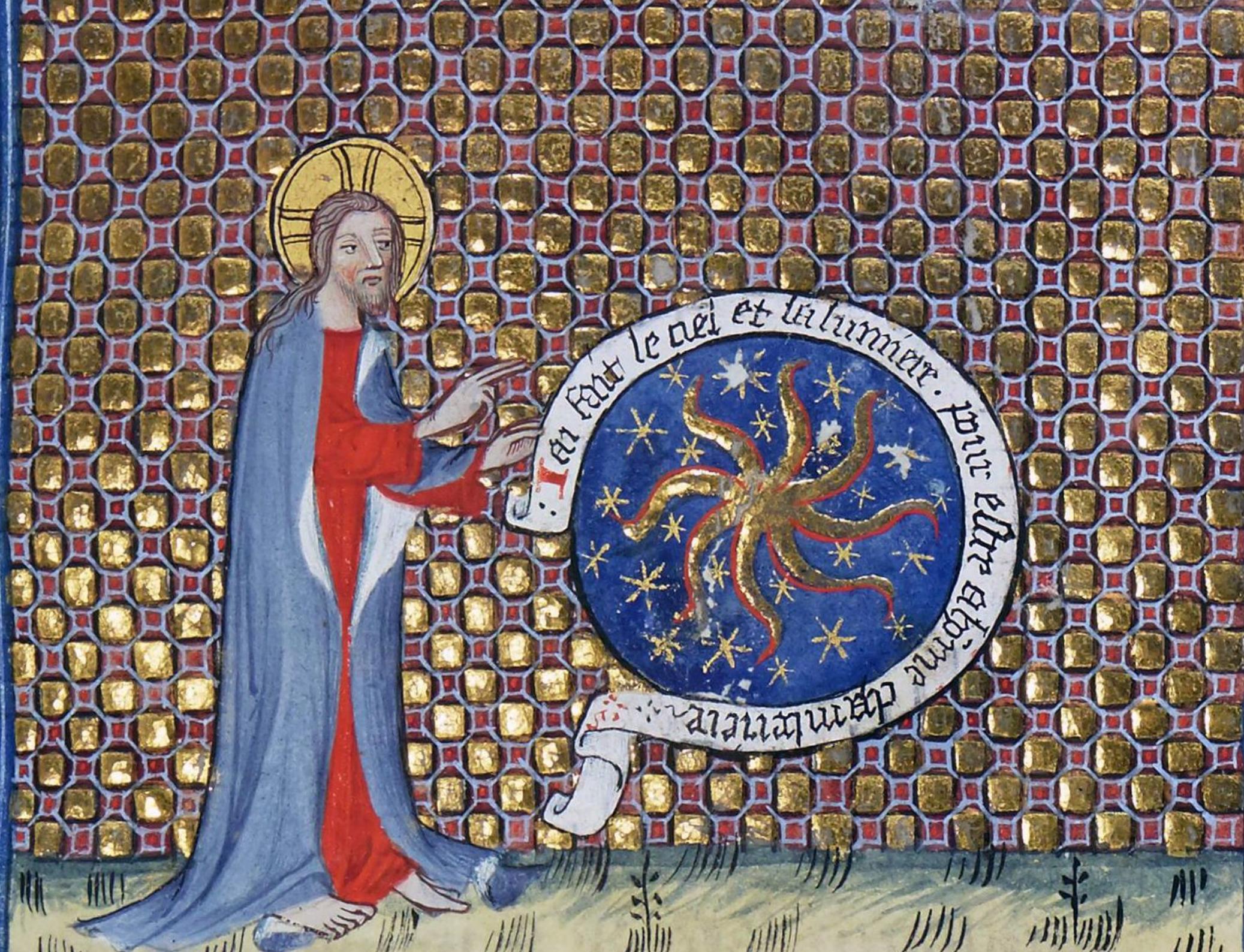
WITRADANOB'SVISCVANTASIA:CNVPOBORM

Bible moralisée
Codex Vindobonensis 2554
1220-1230
Osterreichische
Nationalbibliothek, Vienne,
Autriche

Barthélémy l'Anglais
Le Livre des Propriétés des Choses
 Enluminé par Pierre Remiet
 1390-1420
 BnF – Ms Français 216, 13r

Qui es tu et de qui es tu?

Qui es tu et de qui es tu?

I have made a fire on earth and I have sent you angels from the wind

J'AI FAIT LA TERRE BIEN GARNIE. TON
DOMAINE

Incipit liber brevis qui nos generis
a principio creavit deus celum dicitur
et terram. Terra autem erat inanis et
vacua: et tenebre erant super faciem abillis-
et spiritus domini serpens super aquas. Dixitque
deus. Ficari lux. Et facta est lux. Et vidit
deus lucem quae esset bona: et dividit lucem
a tenebris. Appellauitque lucem diem et
tenebras noctem. Factumque est vesper et
mane dies unius. Dixitque deus. Ficari
firmamentum in medio aquarum: et dividit
aqua ab aqua. Et fecit deus firmamentum
sub firmamento ab his quae erant super
firmamentum: et factum est terra. Vocauitque
deus firmamentum terram: et factum est vesper
et mane dies secundus. Dixit vero deus.
Longioraque est sub celo sicut in
locis vnius et appareat arida. Et factum est
terra. Et vocauit deus aridam terram:
congregacionemque aquarum appellauit
marinam. Et vidit deus quae esset bona: et
erat. Hocumque terra herba virginea et
faciente semeni: et lignum ponentes faciens
fructum iuxta genus suum. cuius semini in
semencipio sic super terram. Et factum est terra. Et
proculis terra herba virginea et faciente
semini iuxta genus suum: lignumque faciens
fructum et habens uniusque seminum sicut
specie sua. Et vidit deus quae esset bona:
et factum est vesper et mane dies secundus.
Dixitque autem deus. Ficari luminaria
in firmamento celum: et dividatur diem ac
noctem: et lumen in signa et opera et dies et
annos. ut lucem in firmamento celum et
luminem terrenam. Et factum est terra. Percepit
deus duo luminaria magna: luminaire
maius ut peller diei et luminaire minius
ut peller noctis et stellas: et posuit eas in
firmamento celum ut lucemque super terram: et

passerent dicit ac nodi: et dividetur lucem
ac tenebras. Et videt deus quae esset bona:
et factum est vesper et mane dies quartus.
Dixit deus et. Producatur aquae reptile
animae viventis et volatile super terram.
sub firmamento celum. Et vocauitque deus terram
grandia: et omnem animam viventem ac
morabilem quam puderent aquae in spiritu
suis: et omnem volatile secundum genitum suum.
Et videt deus quae esset bona: et dividit aquas.
Et vocauitque deus. Cedic et multiplicamini: et
replete aquas maris. auctusque multiplicamini
super terram. Et factum est vesper et mane
dies quintus. Dixitque deus. Pro-
ducatur terra animam viventem in genere suo:
iumenta et reptilia: et bestias sicut secundum
species suas. Factumque est terra. Et fecit deus
bestias sicut iuxta species suas: iumenta
et omnem reptilem sicut in genere suo. Et
videt deus quae esset bona: et ait. Facta
nunquam hominem ad ymaginem et similitudinem
nostram: et profric pectoris maris: et volatile
alium celum: et bestias uniussem: nec omnisque
reptili quod mouetur in terra. Et creauit
deus hominem ad ymaginem et similitudinem
sua: ad ymaginem quo creauit illum: ma-
sculum: et feminam creauit eos. Hoc dicitur
quod illis deus: et ait. Cedic et multiplicamini
et replete terram: et sicut erat dicitur
multiplicamini pectoris maris: et volatile alium
celum: et uniussem animabilium que mouentur
super terram. Dixitque deus. Fecit deus vobis
omnem herbam aescenit semini super terram:
et uniussem ligna que habent in semencipio
semantem genus suum: ut lumen vobis in celum
et tundis animam terrae. Quibus volueris
celum: et uniussem quod mouetur in terra: et in
quibus est anima vivens: ut habeat ad
descendendum. Et factum est terra. Videlicet deus
cuncta que fecerat: et erat valde bona.

Contrairement aux apparences, ce
livre n'est pas écrit à la main : il
s'agit du premier ouvrage imprimé
du monde occidental, mais à
l'imitation des codex du Moyen
Âge. Seules les enluminures
marginales ont été réalisées à la
main, « à l'ancienne ».

Bible de Gutenberg

B42, fol.5r

1455

Staatsbibliothek - Berlin

Incepit liber brevith quē nos genesim
 A prīncipio creauit deus celū **dicim⁹**
 et terram. Terra autem erat in manis et
 vacua: et tenebre erat sup faciē abissi.
 et sp̄s dñi seruabat sup aquas. **Dixitq;**
 deus. **S**icut lux. **E**t factū ē lux. **E**t vidit
 deus lucem q̄ esset bona: et diuīsīt lucē
 a tenebris. appellauitq; lucem diem et
 tenebras noctem. **F**actūq; est vespe et
 mane dies unus. **Dixit q̄; deus. S**icut
 firmamentū in medio aquar̄: et diuī-
 dat aquas ab aquis. **E**t fecit deus fir-
 mamentū: diuīsītq; aquas que erāt
 sub firmamento ab h̄is q̄ erant sup
 firmamentū. et factū ē ita. **V**ocauitq;
 deus firmamentū celū: et factū ē vespe
 et mane dies secūd⁹. **Dixit vero deus.**
Congregant̄ aque que sub celo sūt in
 locū unū: et appareat arida. **E**t factū ē
 ita. **E**t vocauit deus aridam terram:
 congregacionēq; aquar̄ appellauit
 maria. **E**t vidit deus q̄ esset bonū. et
 ait. **H**ec mīnet terra herbā vīrenteū et
 facienteū semeni: et liguū pōmifer̄ faciēs
 fructū iuxta genū suū. cui⁹ semeni in
 semerīo sit sim terra. **E**t factū ē ita. **E**t

p̄scent diēi ac nocti. et diuīderent lucē
 ac tenebras. **E**t vidit de⁹ q̄ esset bonū:
 et factū ē vespe et mane dies quartus.
Dixit eciā de⁹. Producāt aque reptile
 animē vīuentis et volatile super terrā.
 sub firmamento celī. **C**reauitq; deus cete
 grandia. et omniē aīam vīuentē arq;
 motabile quā p̄duxerāt aque ī sp̄cēs
 suās. et omniē volatile scđm gen⁹ suū.
Et vidit deus q̄ esset bonū. benedixitq;
 eis dicens. **C**rescite et m̄stiplicamītū. et
 replete aquas maris. auesq; m̄stipli-
 cat̄ sup terrā. **E**t factū ē vespe et mane
 dies quītus. **Dixit quoq; deus. P**ro-
 duçat terra aīam vīuentē ī genē suo.
 īumenta et reptilia. et bestias terre scđm
 sp̄cēs suās. **F**actūq; ē ita. **E**t fecit de⁹
 bestias terre iuxta sp̄cēs suās. īumen-
 ta et omniē reptile terre ī genē suo. **E**t
 vidit deus q̄ esset bonū. et ait. **S**facia-
 mus hōiem ad ymaginē et similitudinē
 nostrā. et p̄sile p̄sib⁹ maris. et vola-
 tilib⁹ celī et bestiis unūsēq; terre. omiq;
 reptili qđ mouetur ī terra. **E**t creauit
 deus hōiem ad ymaginē et similitudinē
 suā. ad ymaginē dñi creauit illū. ma-

maria. Et vidit deus q̄ esset bonū. et ait. Germinet terra herbā virentē et facientē semen: et lignū p̄omifer; faciēs frudū iuxta genū suū. cuius semen in semetip̄o sit sup terrā. Et factū ē ita. Et protulit terra herbā virentē et facientē semen iuxta genū suū: lignūq; faciēs frudū et habēs unūqdūq; seminē scdm speciē suā. Et vidit deus q̄ esset bonū: et factū est vespe et mane dies certius. Dixitq; autē deus. Sicut luminaria in firmamēto celi. et dūmīdāt dīam ac nodam: et sunt in signa et p̄ma et dīes et annos. ut luceat in firmamēto celi et illuminēt terrā. Et factū ē ita. Fecitq; deus duo luminaria magna: lumiñare maius ut p̄esset dīei et lumiñare mīn⁹ ut p̄esset nodi et stellas. et posuit eas in firmamēto celi ut lucerent sup terrā: et

noltra. et prelīc pīlīb̄ maris. et volatilīb̄ celi et bestiās unūseq; terrae. omīq; reptili qd̄ mouetur in terra. Et creauit deus hominem ad ymaginē et similitudinē suā. ad ymaginē dīi creauit illū. masculū et feminā creauit eos. Benedixitq; illis deus. et ait. Crescite et multiplicate in terrā. et sicut erā. et dūmīni pīlīb̄ maris. et volatilīb̄ celi. et uniuersis animātib̄ que mouent sup terrā. Dixitq; de⁹. Ecce dedi vobis omīne herbā afferentē semen sup terrā. et unūsa ligna que hūt in semetip̄is semenē genis suī. ut sunt vobis ī escā et cunctis aīiātib̄ terre. omīq; voluti celi et uniuersis q̄ mouetur in terra. et ī quib̄ est anima viuēs. ut habeat ad vescendū. Et factū ē ita. Viditq; deus cuncta que fecerat. et erat valde bona.

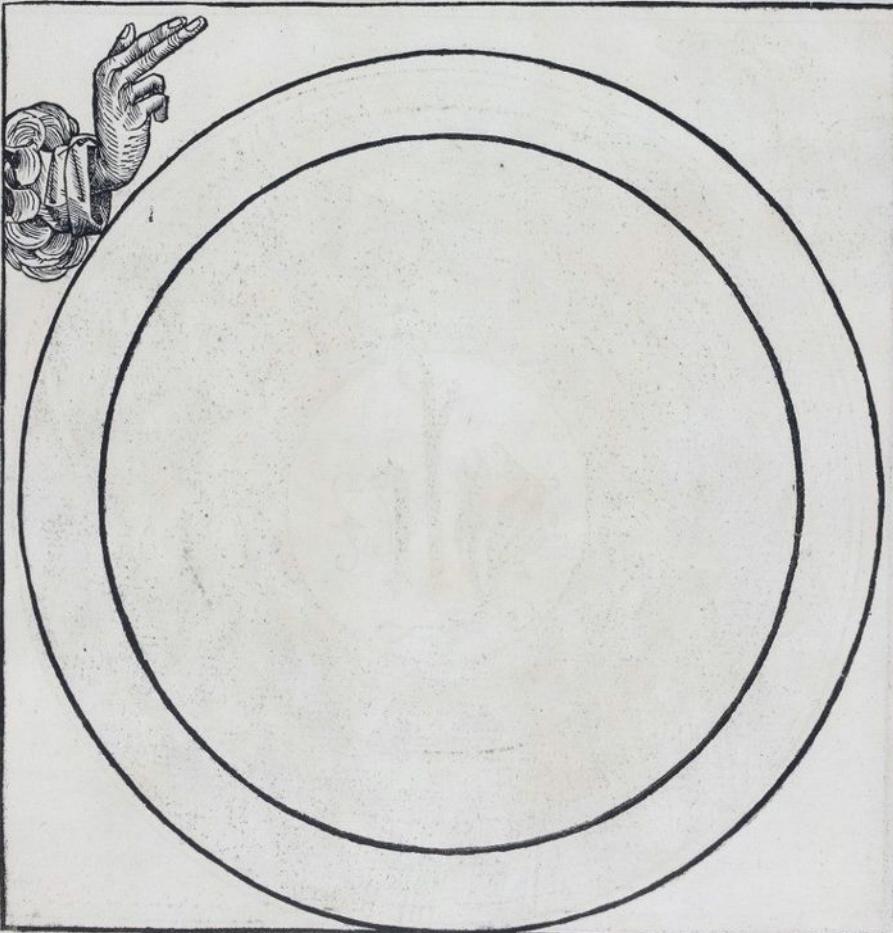
Pendant le demi-siècle qui suit l'invention de l'imprimerie (de 1450 à 1500), certains ouvrages continuent à présenter l'apparence des livres médiévaux enluminés, à la différence près que textes et images sont produits en série, imprimés avec des caractères de plomb et des formes en bois gravé.

Dans la plupart des cas, les images de ces INCUNABLES restent telles qu'elles sont sorties des presses, en noir et blanc. Mais il arrive aussi que certains exemplaires continuent à être enluminés à la main, ce qui leur donne une singularité (et un prix) qui les font sortir du lot de la production en série.

C'est par exemple le cas pour certains de ces exemplaires du *Liber Chronicarum* de Hartmann Schedel, dit *Chronique de Nuremberg*, datant de 1493.

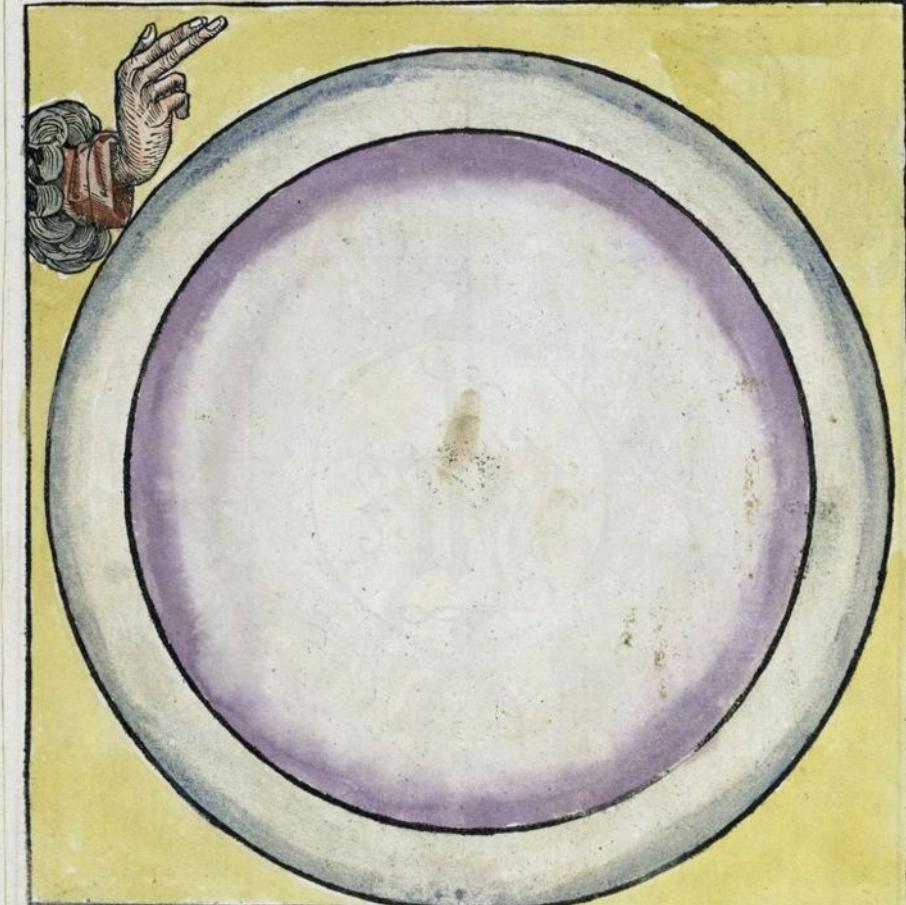
De opere prime diei.

Dicitur deus fiat lux. Et facta est lux. Et vidit deus lucem quod esset bona. Et divisit lucem a tenebris. Appellauitque lucem diem. Et tenebras noctem. Factumque est vespere et mane dies unus. Moyses miru artificium divinum non humana industria totius naturae secretis apte convenientes in suo libro ostentat. quod oem dicitur in et eloquuntur in ingenio superat. Glosus enim deo. quod est vera lux. lucemque diligentes. oia in luce facies. Mundi fabrica a luce rectissime inchoauit. Que tribus diebus vobis ad quartam (in qua lumen formata sunt) circuitu suo diem naturale pugat. Eratque nobilissimum corporis spumal creature finitimum atque optimum. suam pulcritudinem maxime coicans. Cum puerus minimus totius mundi spaciis repletat. Ideo lux sola est. quod mundus totus bonus et pulcer est: per inuidas sine corruptione trahit. Et merito lucem vidit quoniam bona. Cum nihil aliud sit quam pars boni imago tenuis et umbratilis silentio. Statim tractate spiritu auctoribus illas et quadente subiectum iussu dei artificis exorta est lux decus et splendor: ut nubes lucidae superiores mundi ptes sua claritate illuminantur. ut in diluculo fieri solet: per modum solis agitata: superius emisperiorum: et vicissim inferiorum: illuminantur. Et postea diuisit: ut tenebre et lux diuersa emisperia vendicaretur. Appellauit lucem diem a claritate quod purgat tenebras: tenebras a nocte. ne oculi vidantur. Secundum hanc priuilegiorum dimensionem diem fecit et noctem. quod spacia et orbis temporum perpetuus ac volubiles quos vocamus annos alterna per vices successione officiantur. Ac factum est dies unus: quod sunt primi dies secuti: non primi diez omni ideo non primi sed unius notat est. Et sic eo die fecit deus materiam informem. Angelos. Celum. lucem. terram. aquam et aerem et cetera. Hocque terrena binas partes horas inter se diuersasque constituit. s. orientes occidentesque. Ex quibus orientis deo accepit. quod ipse lumen sponsum et illustratorem est rex. Et quod orientis nos faciat ad vitam semperternam. Occidens autem perturbare illi puerus metu ascribit. quod lumen abscondat. quod tenebras spacio inducat. Et quod boies faciat occideret interire ptes. Nam sic lux orientis est. In luce autem vite ratio vestra. sic occidentis tenebre sunt. In tenebris autem mors et interitus patinet. Heide alteras partes eadem ratione dimisit est: meridiem ac septentrionem: quod ptes illis duabus societate iunguntur. Ea etiam quod est sol calor flagrator. ptes etiam est: et coberet orientem. Et illa quod frigoribus et perpetuo gelu torpet. cuiusde est cuius extremus occidens. Nam sic ptes sunt lumen tenebre: ita frigus calor. Ut igitur calor lumen est proximus: sic meridiem orientem: ut frigus tenebris. ita plaga septentrionis occidens. Hec omnia opus quarte diei vobis manifestabitur.

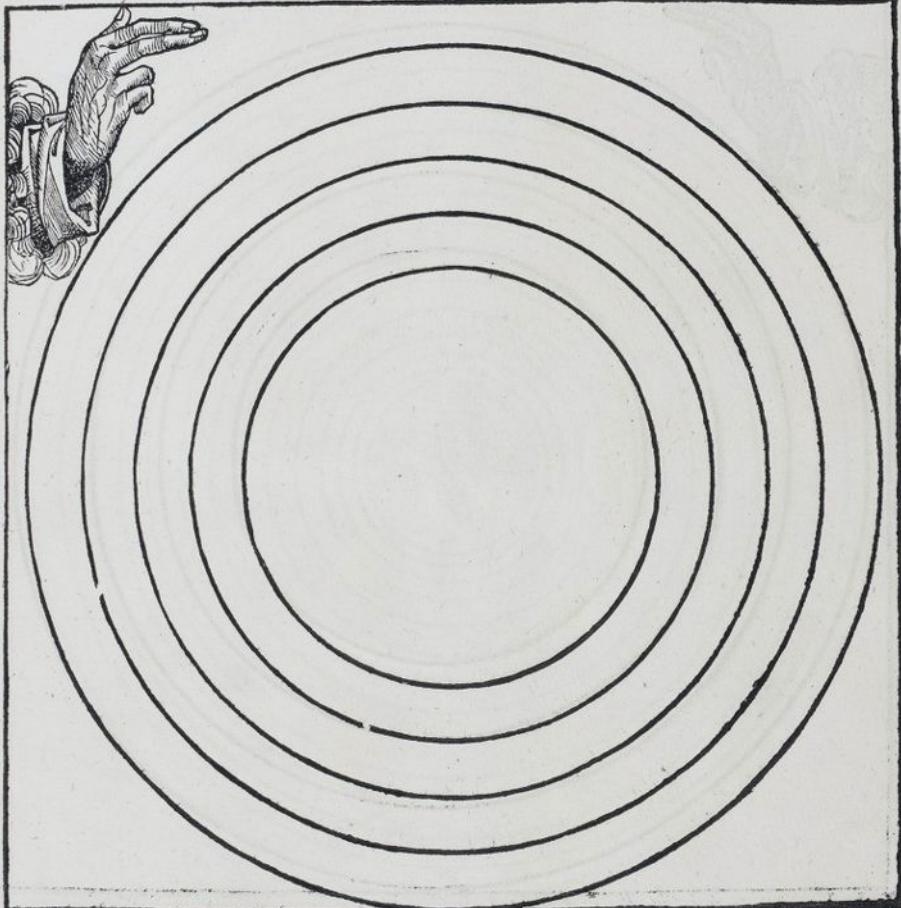

De opere prime diei.

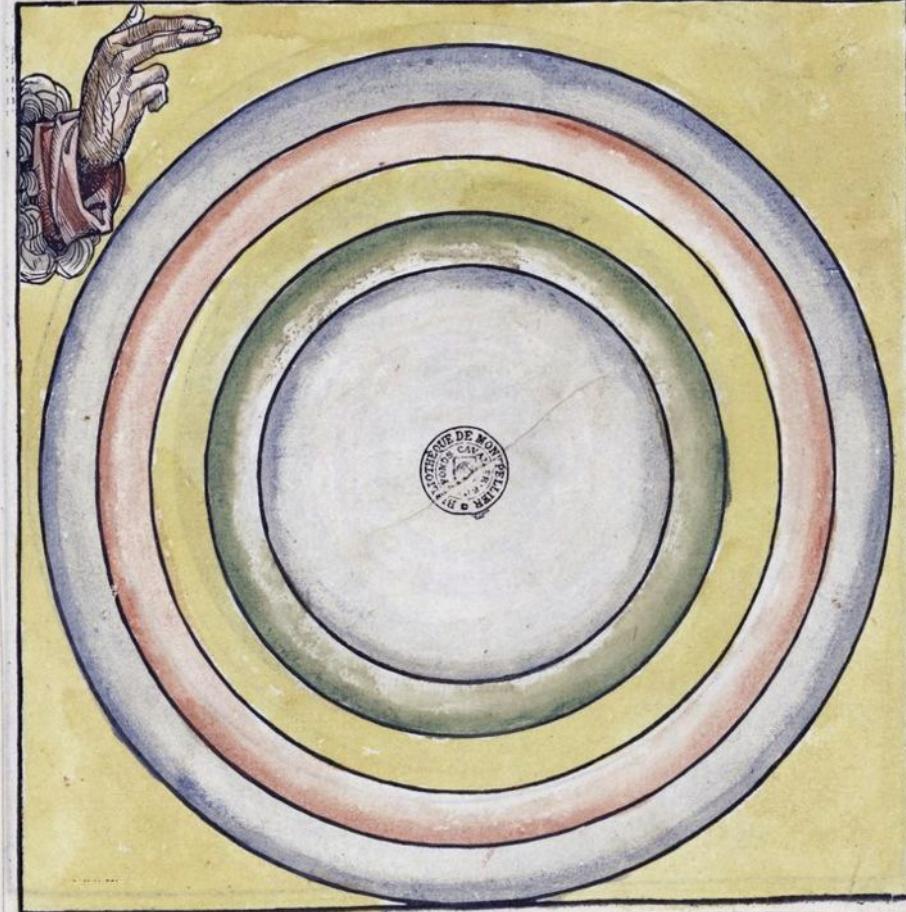
Dicitur deus fiat lux. Et facta est lux. Et vidit deus lucem quod esset bona. Et divisit lucem a tenebris. Appellauitque lucem diem. Et tenebras noctem. Factumque est vespere et mane dies unus. Moyses miru artificium divinum non humana industria totius naturae secretis apte convenientes in suo libro ostentat. quod oem dicitur in et eloquuntur in ingenio superat. Glosus enim deo. quod est vera lux. lucemque diligentes. oia in luce facies. Mundi fabrica a luce rectissime inchoauit. Que tribus diebus vobis ad quartam (in qua lumen formata sunt) circuitu suo diem naturale pugat. Eratque nobilissimum corporis spumal creature finitimum atque optimum. suam pulcritudinem maxime coicans. Cum puerus minimus totius mundi spaciis repletat. Ideo lux sola est. quod mundus totus bonus et pulcer est: per inuidas sine corruptione trahit. Et merito lucem vidit quoniam bona. Cum nihil aliud sit quam pars boni imago tenuis et umbratilis silentio. Statim tractate spiritu auctoribus illas et quadente subiectum iussu dei artificis exorta est lux decus et splendor: ut nubes lucidae superiores mundi ptes sua claritate illuminantur. ut in diluculo fieri solet: per modum solis agitata: superius emisperiorum: et vicissim inferiorum: illuminantur. Et postea diuisit: ut tenebre et lux diuersa emisperia vendicaretur. Appellauit lucem diem a claritate quod purgat tenebras: tenebras a nocte. ne oculi vidantur. Secundum hanc priuilegiorum dimensionem diem fecit et noctem. quod spacia et orbis temporum perpetuus ac volubiles quos vocamus annos alterna per vices successione officiantur. Ac factum est dies unus: quod sunt primi dies secuti: non primi diez omni ideo non primi sed unius notat est. Et sic eo die fecit deus materiam informem. Angelos. Celum. lucem. terram. aquam et aerem et cetera. Hocque terrena binas partes horas inter se diuersasque constituit. s. orientes occidentesque. Ex quibus orientis deo accepit. quod ipse lumen sponsum et illustratorem est rex. Et quod orientis nos faciat ad vitam semperternam. Occidens autem perturbare illi puerus metu ascribit. quod lumen abscondat. quod tenebras spacio inducat. Et quod boies faciat occideret interire ptes. Nam sic lux orientis est. In luce autem vite ratio vestra. sic occidentis tenebre sunt. In tenebris autem mors et interitus patinet. Heide alteras partes eadem ratione dimisit est: meridiem ac septentrionem: quod ptes illis duabus societate iunguntur. Ea etiam quod est sol calor flagrator. ptes etiam est: et coberet orientem. Et illa quod frigoribus et perpetuo gelu torpet. cuiusde est cuius extremus occidens. Nam sic ptes sunt lumen tenebre: ita frigus calor. Ut igitur calor lumen est proximus: sic meridiem orientem: ut frigus tenebris. ita plaga septentrionis occidens. Hec omnia opus quarte diei vobis manifestabitur.

Secundo die dixit deus. Fiat firmamentum in medio aquarū: et dividat aquas ab aquis: vocavitq; firmamentum celum. Prophetam de celestibus mysterijs loquentem audiamus. Fecit enim deus firmamentum rotundum mobile cetera sensibilia continens. Et ex aquis congelatis in modū cristalli solidauit: et in eo fixa sidera. Spera autē celi cū sideribus in ea fixis duob; axis volvit. Quoz alter septē trionalis boreas: Alter australis notibus dicitus volvit ab oriente in occidentē tāta celeritate: vt nisi plane te contra cursum eam tardare mundi ruinas faceret. Et artifex mundi: celi naturam aquis temperauit: ne conflagratione ignis superioris: elementa inferiora succenderet. Supra nouem celoz orbēs id est septē planetas: et speran octauam quam vocant inerrantem nonumq; orbēm qui ratione non sensu dephensus est: primusq; est inter corpora que mouentur: creditum est decimum celum fixum manens et quietum: quod motu nullo participet. Neq; hoc tantum creditum a nostris: maxime iunioribus Strabo et Beda: sed a pluribus etiam hebreorum: pretereaq; a philosophis et mathematicis quibusdam: E quibus satis duos sit attulisse: Abram hispanum astrologum maximū et ysaac philosophum: quoz vterq; hoc attestatur: quin et hic ysaac decimū orbēm ab Ezechiele designatum intelligit per saphirū in similitudine throni: vt color sa/ pbiri lucis nitorem: throni similitudo immobilitatem significet. Sed redeamus ad Moysem diuidentem aquā ab aquis medio firmamēto. Triplex enim particio corporū sublunarū. Alia sup̄ medianam regionem aeris sunt: sup̄rema. s. pars eiusdem elementi et purissimus ignis quod totum etheris nomine designatur ibi pura immixta et legitima elemēta. Alia infra ipsam aeris meditullū: que apud nos sunt vbi elementus purum nullum (neq; enim purum elementum sensibile) sed mixta omnia ex seculenta crassioreq; parte mundani corporis constat. Intercedens regio aeris que etiam dicitur firmamēto. vnde et aues sub firmamento ce li ab eo volantes introducuntur: ea est regio in qua sublimes ille impressiones apparent: pluiae: nubes: fulgura: fulmina: tonitrua: comete et cetera id genus. Recete igitur nō solum situ: sed et nature proprietate hoc firmamentum superiora elementa ab inferioribus: quasi aquas ab aquis discriminat et distinguat. Sup̄ eum pura sunt elementa: infra eam perfecta mixtione ab elementali simplicitate discedunt. Vocavitq; firmamēto celum: cum tegat omnia sensibilia et inuisibilia quod a koylon quod est concavū deducit.

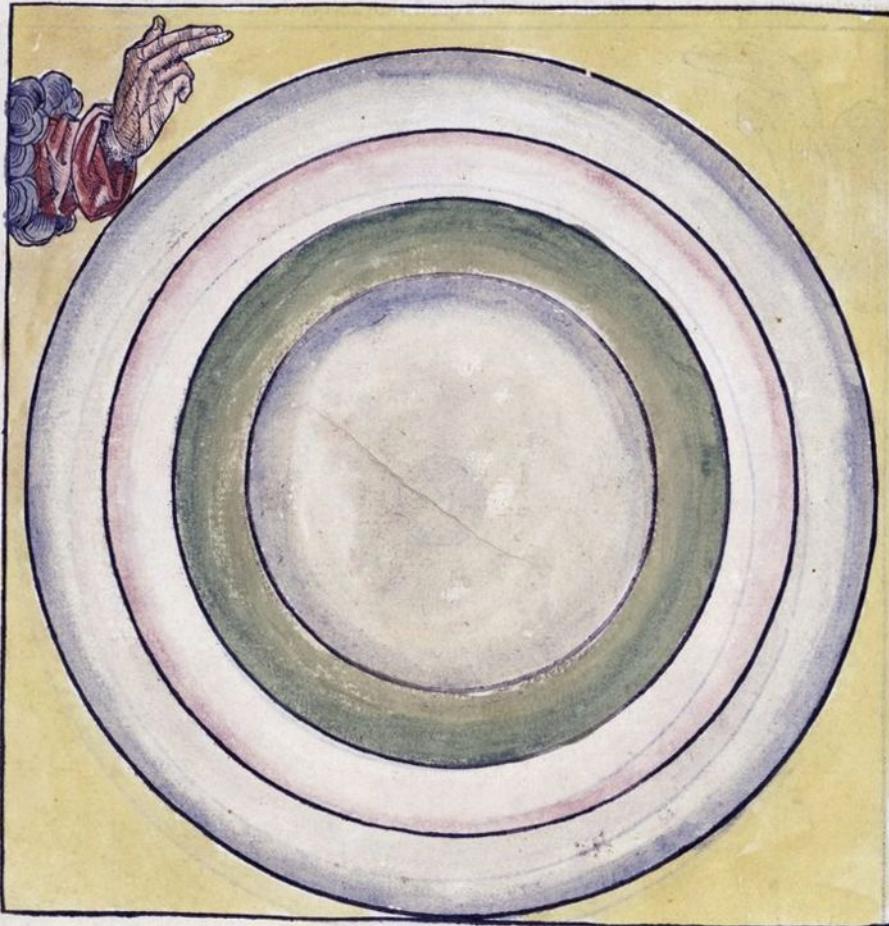

Secundo die dixit deus. Fiat firmamentum in medio aquarū: et dividat aquas ab aquis: vocavitq; firmamentum celum. Prophetam de celestibus mysterijs loquentem audiamus. Fecit enim deus firmamentum rotundum mobile cetera sensibilia continens. Et ex aquis congelatis in modū cristalli solidauit: et in eo fixa sidera. Spera autē celi cū sideribus in ea fixis duob; axis volvit. Quoz alter septē trionalis boreas: Alter australis notibus dicitus volvit ab oriente in occidentē tāta celeritate: vt nisi plane te contra cursum eam tardare mundi ruinas faceret. Et artifex mundi: celi naturam aquis temperauit: ne conflagratione ignis superioris: elementa inferiora succenderet. Supra nouem celoz orbēs id est septē planetas: et speran octauam quam vocant inerrantem nonumq; orbēm qui ratione non sensu dephensus est: primusq; est inter corpora que mouentur: creditum est decimum celum fixum manens et quietum: quod motu nullo participet. Neq; hoc tantum creditum a nostris: maxime iunioribus Strabo et Beda: sed a pluribus etiam hebreorum: pretereaq; a philosophis et mathematicis quibusdam: E quibus satis duos sit attulisse: Abram hispanum astrologum maximū et ysaac philosophum: quoz vterq; hoc attestatur: quin et hic ysaac decimū orbēm ab Ezechiele designatum intelligit per saphirū in similitudine throni: vt color sa/ pbiri lucis nitorem: throni similitudo immobilitatem significet. Sed redeamus ad Moysem diuidentem aquā ab aquis medio firmamēto. Triplex enim particio corporū sublunarū. Alia sup̄ medianam regionem aeris sunt: sup̄rema. s. pars eiusdem elementi et purissimus ignis quod totum etheris nomine designatur ibi pura immixta et legitima elemēta. Alia infra ipsam aeris meditullū: que apud nos sunt vbi elementus purum nullum (neq; enim purum elementum sensibile) sed mixta omnia ex seculenta crassioreq; parte mundani corporis constat. Intercedens regio aeris que etiam dicitur firmamēto. vnde et aues sub firmamento ce li ab eo volantes introducuntur: ea est regio in qua sublimes ille impressiones apparent: pluiae: nubes: fulgura: fulmina: tonitrua: comete et cetera id genus. Recete igitur nō solum situ: sed et nature proprietate hoc firmamentum superiora elementa ab inferioribus: quasi aquas ab aquis discriminat et distinguat. Sup̄ eum pura sunt elementa: infra eam perfecta mixtione ab elementali simplicitate discedunt. Vocavitq; firmamēto celum: cum tegat omnia sensibilia et inuisibilia quod a koylon quod est concavū deducit.

De opere tercie diei.

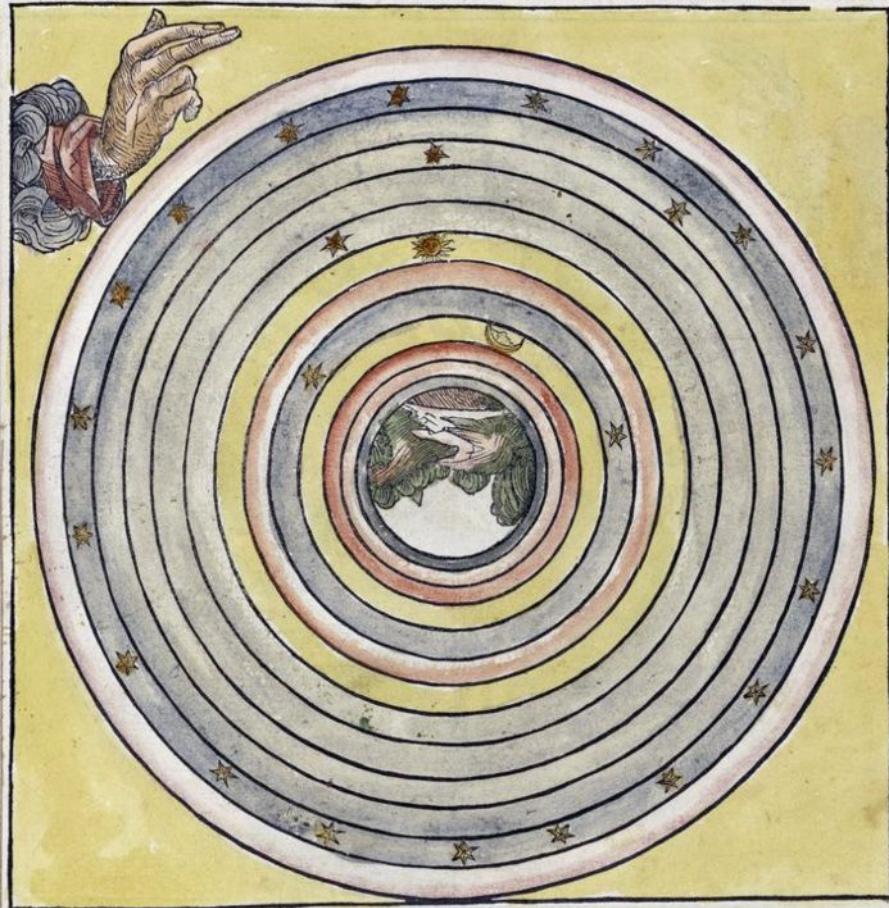
GErico die deus aquas sub firmamento in locum unum cōgregauit t appareat arida: vocauitq; aridam terram. Longagatōes vero aquarum maria appellauit. Vident q; bonum esset: ait germinet terra herbam virentem: t semen facientem: t lignum pomiferum facientem fructum iuxta genū suum. Post firmamentum de clementorū integratate: t positura: t ordine: nos breuiter admonet per collectionem aquarum ad locum unum: t prescriptas mari leges ne terram obruat. Si igitur que inuisibilis olim fuerat terra: futurum est vt sub conspectum veniat: necesse est aquas que sub celo sunt id est sub media acri regione congregari ad locum unum id est ad communem mixtionis colluvium confluentes: certis legibus tamen: quasi littoribus prescriptam in unum locum: tamq; in matricem coalescere. Negat enim illud ita est verum: vt nusquā distinctis discursusq; in locis aquae inueniantur. Cum indicum mare ab hircano: hircanum ab adriatico: adriaticum ab Euxino. Innumerā preterea fluviorum: fontium lacuumq; fluēta longissima locorum inueniē intercedēne dispescantur. Sed deo ad locum unum congregatē aque dicuntur. Quia particulae hec atq; diuīse aquarum collectiones vel marine vel fluviales: omnes vt inquit Salomon ad primarium mare tendentes: in unum occēam locum vniūtūt t coeunt. Terra autem cum maris vniūtūt nec vultis nobis: nec vīsibilis item est: sed tunc t animalium t nostris vīsibus idonea: eis ab eo secedens mari magis magisq; sub aspectum venit: tūc fertilis: tunc secunda. Qd hic a Moysē apertissime demonstratur. Cum eam simul atq; appetat: t herbarum t fruticūt et arborum parentem facit. Recte post illam aquarum coniugationem terram inducit statim viridem t florescentem. In medio autem munis tamq; centrum posuit: vīnis metallo: um videlicet auro: argēto: ere: cupro: stanno: plumbō: ferro (quod omnia domat) totauit: cunctis quoq; herbarum generibus summa oblatione in viridi maturitate illuc vestiuit. Herberq; seminat: arbores fructus suauissimos produixerunt. Ferū quoq; eodem die paradisus ab eo factum id est ortum secundissimum t amenissimum: omni genere ligni arborumq; Quem omni amētūt fontium: t terre virentium: lignorumq; fructum vberissimum producentium conseruit.

De opere quarte diei.

Folij III

Octavo die dixit deus. Fiat luminaria in firmamento celo: t dividant diem t noctē. Et sint in signa t capi: t dies t annos: vt luceat in firmamento celo t illuminet terrā. Et factū ita. fecitq; deus duo lumenaria magna: luminare maius: vt p̄sset diei: t luminare minū: vt p̄sset nocti: t stellas: vt diuideat luce t tenebras. Moyses p̄mo celestū meminit q; posuit deo in firmamento: vt luceret in celo: t terra illuminaret solē videlicet luna t stellas: quib; t̄p; a supior mundi ps̄ ornat: vt terra ornata bis q; in ea fiunt metallis: plātūs: aiantib;. Qū enī de natura firmamenti dixerat: restabat vt de opib; siderū: deq; eis officio dissereret: declarās in quē vīsum fundata: t cui munera delegata a deo fuerint. Celestū enī corpora due i vniuersum manifeste opationes mot̄: t illūatio: moe duplex statut. Alter mūdi tot q; celū t ether. 2. 4. horis: p; totū spaciū vniuersi pfecto ambitu circuoluntur. Alter siderū p̄petuus multiplex t varius. Inter q; p̄incipia lus motus solis: q; spacio. xij. mensū zodiaci signa omnia circuit. Ille diē facit: vnde t diūnus dī: hic autē annū. Reliqui siderū motus varijs tempoz intercalari paguntur. Recte igitur t breuiter nos oīm admīnit Moyses cū dirit polita sidera in firmamento in dies annos t tempa. Indicant p̄terea expresse reliquā operatione sider. Que ē illuminatio: cū dixit statuta illa vt luceret in celo: t terrā illuminaret. In hec igitur ministeria t lune t solis t stellarū sunt corp̄ distributa. Solem q; ortur in die: licer si vīus (vī sole esse appellat) Cicerō vult vidēti: q; obfcurans siderib; solus apparet. Tamē verū t pfecte plenitudinis lumen et t calore potissimo: t fulgoe clarissimo illuscerat oīa. Quis enī stelle innumerabiles micare ac radiare oī deant: tamē q; non sunt plena ac solida lumīa: nec caloris p̄ferūt q; nec tenebras multitudine sua vīcent. Hic igit̄ p̄ncipalia inueniuntur: que diuersam t ūriā sibi hīt potestasē calor t humor: que mirabiliter de ad sustentāda t gignenda oīa exequitāt. Altissime hic p̄tractāde essent q̄stiones: t q; sibi singule iustū vīlūe expoferent: quo pacto hec sidera sunt in firmamento: an vī pres eius nobilitores: an vt asalia in suis speris: aq; pisces: iūmetā in terris: congressum hic itē locus cū Genetūtūas sibi expoferet diuinādī per astra: t p̄noscēdi futuros euētūs: sciām hinc p̄firmatib; q; Moyses sidera i signa polita a deo dixerit: Que rendū hic enī de natura siderū: de monte: de p̄ncipatu: de lune maculis: deq; omni siderali sciētā. Venerū quādū sūt pulca t digna cognitū. Audiemus fortassis Horacianū illud sed nūc non erat hic locus.

Onto die dixit deus: producant aque reptile anime viuentis: et volatile super terrā sub firmamento celo. Cerauus deo cete grandia: et omnem animam viuentem atq; motabilem quas produxerat aque in species suas: et omne volatile secundum genus suum. Cides quod esset bonum benedixit eis dominus. Et recite et multiplicamini et replete aquas maris: auesq; multiplicentur super terram. Omniauit igitur eo die deus aerem et aquam: volatilea dans aer: in aqua aquis: et reptilia dicuntur: cum impetu quodam se rapient. Cete enim grandia et belluas: maioraque terrestribus animalibus ex abundatia humoris et monstrifica in mari reperiuntur. Et quicquid in illa parte nature nascitur: et in mari esse vulgi opinio fert. Magis manifesta iam que sequuntur de animalium productione: post plantas enim ea sunt mixta que sentiunt et mouentur: quamq; et in plantis stupidum sensum adscribant pitagorici. Nec aut animalia que circa omnem controversiam motu sensuq; participant: et hic a Moyse: et in Timaeo in volantibus: et in aquis degetia: et terrestria distinguuntur. Clemamus igitur ad Moysem qui postq; de celestibus dixit terrestrium animalium nemini ordine congruentia: que vel aquas vel terram vel aerem inhabitant. Si tamen inhabitare aerem volentes dici possunt. Relinquamus hic disputationem: quo pacto corpora animalium ex elementis: aut quid sint inde a deo naturis reni seminari rationes: sit ne item vita brutorum de simu educta materie: an diuino potius principio omnis vita proueniat: ut constantissime assert Plotinus: cui sententia fortasse videbis hoc loco prophetarum suffragari. Cū postq; dixit: producant aque reptile anime viuentis: adiecit postea creauit deus omne anima viuentem: ubi noī dūtixat quispiā obseruaret q; et aq; producat deo inbente: et deinde etiā deus producatur: et illud qd; ubi deo ope agit scriptū est: creauit deus anima viuentem: ubi aut de ags: noī anima. Et reptile aie viuentis qsi aquis vehiculū. Inter aialia terre tria memorat illus deus q; in sequenti die insinuat. Durimia aut et maxima in indicio mari aialia. E quibus balene quaternū iugis. Et in mari bellue circosoliticia maxime visum. Tunc illuc ruunt turbines: tunc imberes: tunc detecte mortui iugis. pelle ab imo vertutem maria. pulsataq; ex profundō belluas cum fluctibus volunt. autū quoq; gradissime et pene bestiarum generis strucio camelī africī vel ethiopici altitudinem equis insidentis equo excedunt: celeritatem vincunt. Multo mirabilius de naturis animalium et piscium ratio experiendi quotidie in varijs locis datur.

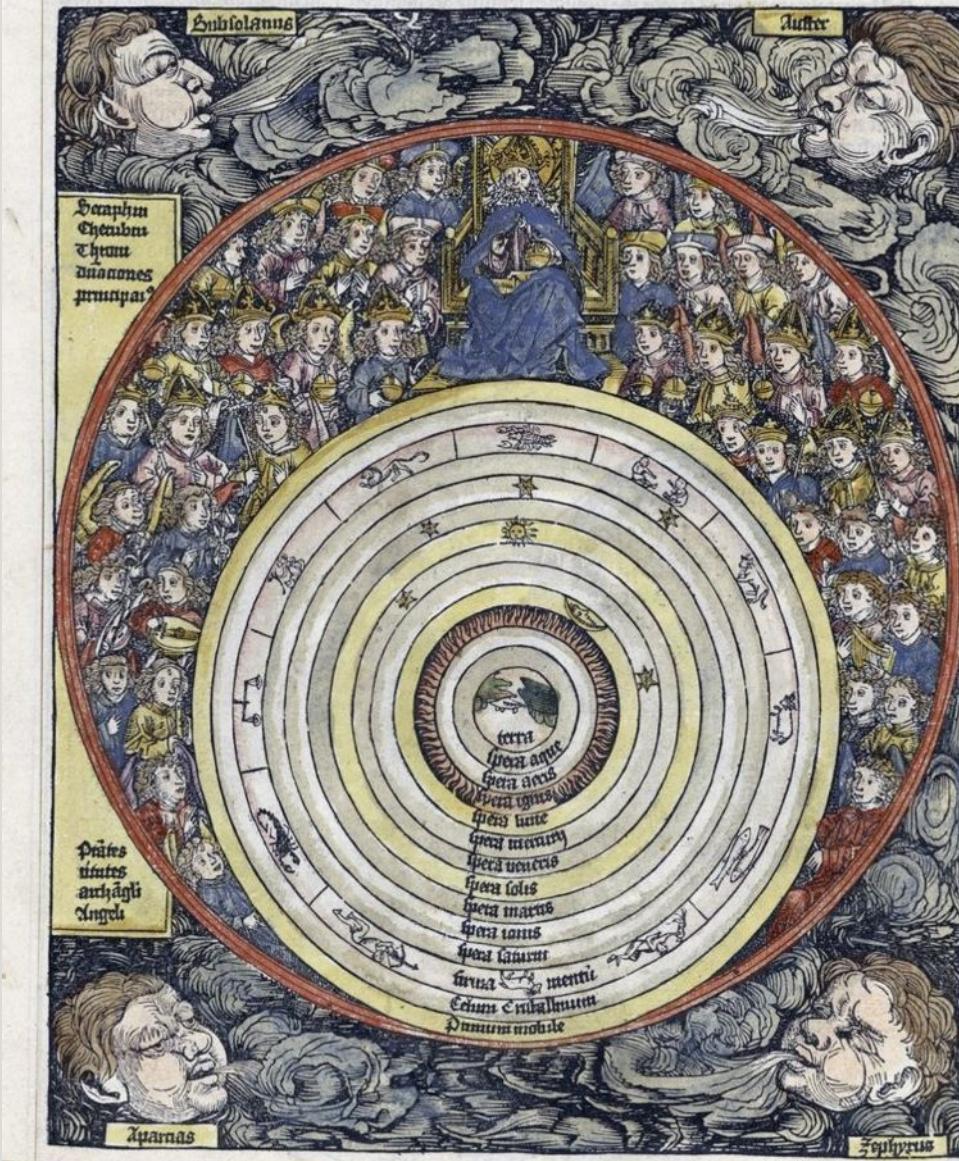

Sexta die dixit deo: producat terra aiam viuentem: sumēta: et reptilia: et bestias terre iuxta spēs suas. Et vidit deo qd; eēt bonū: ait: faciam hoīem ad imaginē et similitudinē nīam. Et p̄sist p̄scib⁹ mar. et vo latib⁹ celo. et bestias viuenter terre. Et creauit deo hoīem ad imaginē et similitudinē suā. Omnis fū p̄iorib⁹ mīdi p̄ib⁹ tādē sexta die terrā generib⁹ aialū ornatū. Inter aialia terre tria memorat moyses. iū mēta: reptilia: et bestias. In qd; tres dīas brutoz ir̄ōnabilū in cōe nob̄ insinuat. Sūt enim bestie q; pfecta sunt phatasia: medū iter ironalia locū sortite: erudiri tñ in hoīe aut māfūscere nesciūt. Sūt reptilia q; ī pfecta hñc phatasia: qsi media iter bruta et plātas. Sūt umēta q; t si carēt rōe: discipline tñ bñane q̄mō capaces cū sunt: rōis aliqd p̄ticipare vidēt: media qsi sozita p̄dītōem iter bruta et hoīes. Aialia autē varijs generi dissimilib⁹ formis: et maḡ et mīra ut fieret ipauit. Et facta sunt bina. i. diversi sex singla. Ex qd; fētibus: et aer: et terra: et maria cōplēta sunt. Deditq; his oib⁹ generatim de alimēta de terra: ut vñi ce hoib⁹ possent. Aila nīmū ad cibos: alia vñ ad yestimentū. Que at maḡri sunt virū: ut i excolēda terra iuarent. vñ dicta sunt iumēta. Hacten de trib⁹ mīdis: sup̄celetis celesti: et bñari. Nūc agēdū de hoīe ut de quarto mūdo. Ita reb⁹ oib⁹ mirabilis deſcriptione coposit: regnū sibi eternū pare cōſtituit. Et innuerabiles aias p̄ creare. qd; imortalitatē daret. Tu fecit ipē ſimulacra ſenſiblē atq; itellīgēs. i. ad imaginē ſue formā. q; nūbīl p̄t cē pfect⁹: hoīem figurauit ex limo terre: vñ hñ nūcupat̄ ē. q; ſu fac⁹ ex humo. Deo rēnū oīm machia- tor̄ fecit hoīem (qd; Licet quis expers celesti lñaz: vidit tñ) q; libro de legib⁹ p̄mo hñ idē tradidit qd; p̄bē. Cū verba ſbiecum⁹. Hoc aial. p̄uidū: ſagar: mītplex: acutū: memoz: plēnū rōis et p̄silij que vocam⁹ hoīe: p̄clarā qdā ſōtōe generatū cē a ſummo deo ſoli. Est enim ex tot aialītū generib⁹ atq; naturū: p̄ticeps rōis: et cogitatois: cū cetera ſint oīa expīta. Est at plēnū ſuetudo a regib⁹ ſurpata et p̄incipib⁹ terre: ut ſi forte magnificā et nobile citatē ſōdiderit. iā vrbe abſoluta imagine ſuā in medio illi visendā oib⁹ ſpectatā: qd; ſtūtūat. Hau aliter p̄ncipē oīm deu ſcīſſe vidēt. q; tō mōi machia ſtructa: poſtremū oīm hoīem in me dio illi ſtatut ad imagine ſuā et ſimilitudines ſormatū. ut libeat exlamare illō mercurij. M̄dagnū oī ſcīſſe adiūtūt: huic terra et elemīta: huic bruta ſunt p̄ſto: et famulāt. huic militat celū. huic ſalutē: purat̄ āgelice mētes. Nec miti alieui videri debet: amari illū ab oīmibus. In quo oīm ſuā aliqd: Inmo ſe tota et ſuā oīm agnoscit.

De sanctificatione septime diei

Onsummato igitur mundo: per fabricam diuine solerice sex dierum. Creati enim dispositi et ornati tandem perfecti sunt celi et terra. Complevit deus gloriosus opus suum: et requieuit die septimo ab operibus manuum suarum: postquam cunctum mundum: et omnia que in eo sunt creaserunt: non quasi operando lassus: sed nouam creaturam facere cessauit: cuius materia vel similitudo non precesserit. Opus enim propagationis operari non definit. Et communis eidem diei benedixit: et sanctificauit illum: vocatusque ipsum Sabatium quod nomen hebraica lingua requiem significat. Eo quod in ipso cessauerat ab omni opere quod patraret. Unde et Iudei eo die a laboribus propriis vacare digneatur. Quem et ante leges certe gentes celebrem obseruarunt. Jamque ad calcem ventum est operum diuinorum. Illum ergo timeamus: amenus: et veneremur. In quo sunt omnia sine visibilitate sine inuisibilitate. Et a domino celum: domino honorum omnium. Cui data omnis potestas in celo et in terra. Et presentia bona: quatenus bona sunt. Et veram eternae vite felicitatem queramus.

Dixit ad diluvium habet finis Hebreos annos 1656. finis septuaginta interpres Isidorus et plures alios quorum numerus in etatibus consequenter ponitur habuit annos. 22. 42.

Semina bonitas volens cōmunicare suu
bonū & alijs fecit creaturas rationalem q
summū bonū intellegenter; stelligēdo ama
ret; amādo possidēret; possidēdo beata eēt. fecit
de' aut primū hoīes formādo corp' ei' p ministeri
um angeloz de limo terre i agro dāmāfeno & in
spirauit i facie ei' spiraculum vite: hoc e aiam cre
auit; quis corpori facio vniuit. fac' aut e homo
ad ymagines dei in naturalib' & ad similitudinez in
gratuitis. Ecce dñs mirabilis pfudis gra. Eū ergo
marē ad similitudinē suā primū fixū fieri: tu eris fe
minaz. figurauit ad ipsius hoīis effigiem vt duo
inter se pīmeti sex' pīpagare sobolem possent: &
omnē terrā multitudine opplere.

Formatis aiantib⁹ terre t⁹ volatilib⁹ adducit
ad Adā vt videret eā: cu adā nō iuuenit ad
iutor sibi sibi. immisit dñs sopoře in Adā t⁹ tulit
vnā de costis el⁹: reples carnē p⁹ ea: t⁹ edificauit in
muliere. Quā adā dñe dixit: hūc os de ossib⁹
meis h⁹ vocabit. Iſa qd latie mlt interpretat: qz de
viro ſupta ē. Factū igit adā de⁹ in paduſi traſtuſ
litr: ibi de coſta dormieſt. Euā pduxit: ſibiq⁹ ſocia
formauit: Hac n̄ ſit de capite viro dñareſt: nō
pote yir n̄ ſteneret: h⁹ de latere vt amor yin-
culuſ. pbareſ: etiā vt nō loci generi nobilitate: h⁹ vir-
tute yinuſib⁹ ſibi coparet gram. Iō extra paduſi-
vir fact⁹ ē: mulier vero ita paraduſi. Creas deu-
q⁹ extra paduſi h⁹ et in inferiori loco vir fact⁹ melior
iuenit. p⁹ Euā q⁹ in paduſi facta fuit. Adā igit p⁹
thoplaſtuſ primū boiem ſumim⁹ oīm reꝝ fabricator
deus ſexto die ſeclo qnta t⁹ yicesima maret beſtij
terre creatis cūctib⁹ reptilib⁹ t⁹ volucrib⁹ deſum
terre rubeo i agro damascoeno tāq⁹ creaturaz om-
niū ſine t⁹ poſſeſſorē finxit.

Cum suggestente diabolo in forma serpentis, prothoparetes mandatus dei transgressi fuissent, male dictis eis deus; et ait serpenti. **M**aledictus eris inter omnia animaria et bestias terre; super pectus tuum gradieris; et terram comedes cunctis diebus vite tue. **M**ulier quoque dixit. **M**ultiplicabo erunas tuas; et cunctis ceptis tuis in dolore paries filios et sub viri potestate eris; et ipse dominiabit tibi. **A**de vero dixit Maledictus terra in opere tuo i laboribus comedes ex ea: spinas et tribulos germinabit tibi; in sudore revolutus tui vesceris pane tuo; donec reuerteris in terram de qua sumptus es. **E**t cum fecisset eis tunicas pelliceas electis eos te peradverso collocaens ante illum cherubin cum flammis gladio; ut viam ligati vite custodiat.

Hoc primus homo formatus de limo
terre triginta annorum apparetus imposu-
to nomine **Eua** uxori sue. **Cus** de fructu
ligni vetiti oblatu ab uxore sua comedisset; eie-
cti sunt de paradiso volupta; **t**u terram maledi-
ctionis ut iuxta imprecatio[n]es domini dei. **A**da
in sudore vultus sui operaretur terram; et pane
suoyesceretur. **Eua** quoq[ue] in eru[n]is viueret fili-
os quoq[ue] pareret in dolore. quam incompatibili
splendore deozauit. eā felicitatis sue inuidio bo-
stis decepit; cū leuitate seminea fructus arboris
temerario ausu degustauit; et virtu suu in sententi
am suam traxit. **H**einде perizomatibus folioru[m]
susceptis ex delitiori orto in agro eboru[m] vna cu[m]
viro pulsia exul venit. **T**andem cuius partus do-
res sepius expta fuisse[nt] cuius laboribus in sentu[m] et
tande in morte[bus] sibi a domino predicto denegit.

Exploitation pédagogique :

1/ Le principal problème pour un artiste est de trouver le moyen de transposer le texte narratif de la Genèse, qui se déroule sur plus de huit jours avec des épisodes bien distincts, en une représentation figurative en 2D imposée par un support plat, tissu, parchemin, papier ou plâtre d'un plafond ou d'un mur, etc. Quelles solutions graphiques les artistes de ce groupement d'images ont-ils adoptées pour préserver la continuité du récit et ne perdre aucun épisode important ?

2/ Observez les fonds de la plupart de ces scènes. Sont-ils réalistes ? Quelle couleur domine ? Peut-on l'interpréter symboliquement ?

A partir de quand repère-t-on une représentation plus mimétique de la réalité dans le fond de l'image, avec un paysage en perspective ? Faites une petite recherche pour trouver où et quand s'est développé ce nouveau mode de représentation de la réalité du monde, en fonction du point de vue unique de l'observateur.